

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Юрій Ключковський,
кандидат фізико-математичних наук,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри загальнотеоретичних
та державно-правових наук
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»

УДК 342.8(477)

Виборчий процес: темпоральний аспект

Продовжуючи вивчення різних аспектів правової категорії виборчого процесу (див. [1; 2], де досліджувалися суб'єктний та процедурний аспекти), у цій роботі ми розглянемо його темпоральний (часовий) аспект.

Темпоральний аспект виборчого процесу тісно пов'язаний із діяльністю розумінням виборчого процесу: цілеспрямована діяльність суб'єктів виборчого процесу неминуче розгортається у часі. Цей аспект привертає недостатню увагу дослідників; серед робіт вітчизняних науковців можна відзначити лише роботу М. Ставнійчук [3]. Російський правознавець С. Князєв відносить питання часових строків до технологічного компонента виборчого процесу, обмежуючись підкресленням важливої ролі виборчих строків [4, с. 49-50]; таку ж позицію займає В. Барський [5, с. 310]. Є. Корчиго розглядає темпоральний аспект лише у зв'язку з послідовністю процедурних стадій [6, с. 98-99]. Проте для будь-якого процесу (у тому числі юридичного) його розгортання в часі від початку і

до закінчення, пов'язаного з досягненням мети процесу, є його важливою невід'ємною рисою. Під час виборів часові параметри (строки) здійснення тих чи інших виборчих дій впливають на реалізацію виборчих прав та законних інтересів суб'єктів виборчого процесу.

Для позначення строків, що визначають перебіг юридичного процесу, загальноприйнято вживати термін «процесуальні строки»; як зазначають дослідники, «це встановлений законодавством час для здійснення тих чи інших процедур чи окремих організаційних чи матеріально-технічних дій» [5, с. 307]. Проте інші автори вважають за доцільне зберігати цей термін лише для позначення строків у юрисдикційному (точніше, судовому) процесі у рамках відповідної галузі процесуального права. Так, М. Смокович, розглядаючи особливості строків при розгляді виборчих спорів, вважає, що строки звернення до суду – матеріально-правові, а строки розгляду судом – процесуально-правові [7, с. 36-37]; таке розуміння істотне у зв'язку з

підставами апеляційного та касаційного оскарження.

У зв'язку з таким неоднозначним розумінням терміна «процесуальний строк» пропонуємо позначати строки, що визначають часові межі здійснення тих чи інших процедур у неюрисдикційних процесах (у тому числі у виборчому процесі), як *процедурні строки*.

Темпоральний вимір виборчого процесу порівняно з іншими юридичними процесами особливо важливий: у зв'язку з винятковою роллю виборів як форми здійснення волевиявлення народу: проміжок часу, в межах якого відбувається виборчий процес, характеризується специфічним станом суспільства і держави. Справа не лише в суспільно-політичних обставинах, особливій напрузі політичних процесів і дискусій, які з огляду на державне значення виборів охоплюють практично усе суспільство. Під час виборчого процесу набуває особливостей законодавче регулювання відповідних суспільних відносин: з'являються нові суб'єкти із специфічним правовим статусом, якого не існує поза виборчим процесом, а статус інших суб'єктів набуває особливих рис; низка правових норм «включаються» (тобто починають здійснювати регулювання суспільних відносин) саме з початком виборчого процесу і «виключаються» (припиняють регулювання, переходячи у «латентний» стан чинності, але не дії) з його закінченням. Окрім значного масиву («процедурної частини») самого виборчого законодавства, до останньої категорії відносяться й окремі положення інших законодавчих актів¹.

Початок виборчого процесу.

Важливим питанням темпорального аспекту виборчого процесу є визначення початку цього процесу. Російські дослідники традиційно розглядають *призначення виборів* як першу стадію виборчого процесу, а отже, відносять сам *момент призначення виборів* до виборчого процесу [4, с. 53; 6, с. 106]; подібну позицію поділяють і деякі українські правознавці [10, с. 21]. Проте із цим не можна погодитися.

По-перше, призначення виборів означає встановлення *дня проведення виборів* (яким є *день голосування на виборах*), а не дня початку виборчого процесу. Початок виборчого процесу визначається встановленими процедурними строками, віднесеними до *дня голосування* або *дня опублікування* (але не *дня видання*) акта про призначення виборів.

По-друге, слід відзначити, що Конституція України по-різному визначає підстави початку виборчих процесів для різних видів і типів виборів. Для більшості виборів передбачено видання акта про їх призначення відповідним суб'єктом. Так, ст. 85 Конституції надає повноваження Верховній Раді України призначити вибори Президента України (як чергові, так і позачергові), а також чергові та позачергові вибори до органів місцевого самоврядування. Водночас ст. 106 Конституції уповноважує Президента України призначити лише *позачергові* вибори до Верховної Ради України; суб'єкт призначення *чергових* парламентських виборів Конституцією не визначений, а сам акт призначення – не передбачений²: чергові вибори на-

¹ Окрім загальновідомих ст. 172-177 Кодексу адміністративного судочинства України [8], які визначають особливості регулювання судового розгляду виборчих спорів (і тому застосовуються лише під час виборчого процесу чи процесу референдуму), такі положення, які «включаються» лише на час виборчого процесу, містять і деякі інші закони; див., наприклад, ст. 13 та 14 Закону «Про рекламу» [9].

² Відповідно до ч.4 ст. 11 Закону «Про вибори народних депутатів України», початок виборчого процесу чергових виборів депутатів *оголошує* (але не *призначає*) Центральна виборча комісія [12].

родних депутатів України відбуваються у строк, *встановлений* Конституцією України – останню неділю жовтня п'ятого року повноважень поточного скликання – і не потребують їх призначення.

У цьому контексті необхідно відзначити певну непослідовність відповідних положень Конституції: на відміну від чергових виборів народних депутатів України, чергові вибори Президента України та чергові місцеві вибори *призначаються* Верховною Радою України, хоча строк їх проведення (день голосування на цих виборах) також чітко визначений Конституцією України: остання неділя березня п'ятого року повноважень Президента України (ч. 5 ст. 103 Конституції), остання неділя жовтня п'ятого року повноважень місцевої ради чи голови, обраних на чергових виборах (ч. 3 ст. 141 Конституції). Було б більш послідовно, якщо б і в цих випадках чергові вибори не призначалися спеціальним актом (яке по суті тільки дублює конституційний припис, обов'язковий до виконання і без такого рішення), а лише здійснювалося оголошення початок виборчого процесу³.

Хоча момент початку виборчого процесу пов'язаний із актом про призначення виборів (якщо такий акт існує), однак у часі він настає *після* прийняття такого акта. Так, наприклад, рішення про призначення чергових виборів Президента України приймається Верховною Радою України не пізніше як за 100 днів до дня виборів (ч. 2 ст. 17 Закону «Про вибори Президента України» [13]),

тоді як виборчий процес чергових виборів Президента України розпочинається за 90 днів до дня виборів (частина третя цієї ж статті). Таким чином, призначення виборів відбувається поза часовими межами виборчого процесу, а отже, не може бути його стадією. Крім того, реалізація стадії виборчого процесу чи окремої виборчої процедури має свою *часову протяжність* (моменти початку і закінчення), тоді як видання акта (як і набрання ним чинності) і *початок* виборчого процесу не мають часової протяжності, оскільки є *моментами часу*.

Обчислення виборчих строків.

Зазначені вище строки призначення виборів та початку виборчого процесу демонструють специфіку порядку їх обчислення. Такі особливості обчислення існують для більшості процедурних строків у виборчому процесі (далі – *виборчих строків*), що вимагає відповідного нормативного регулювання (див. ст. 17 Закону «Про вибори народних депутатів України», ст. 18 Закону «Про вибори Президента України»).

Загальний спосіб обчислення процесуальних строків у законодавстві України визначається однаково⁴ відповідно ст. 68-70 Цивільного процесуального кодексу України [15], ст. 115 Кримінального процесуального кодексу України [16] та ст. 103 Кодексу адміністративного судочинства України [8]. Переважним способом встановлення та обчислення процесуальних строків є їх пов'язування з певною дією чи подією, яка визначає *початок строку* (перебіг

---

³ Конституція України у редакції 2004 року передбачала менш визначений строк проведення чергових виборів Президента України та народних депутатів України («в останню неділю останнього місяця п'ятого року повноважень» (ст. 77 та 103 Конституції України у редакції 2004 року). Така неповна визначеність дати проведення виборів викликала певні проблеми при призначенні виборів Президента України 2010 року, що викликало потребу втручання Конституційного Суду України (див. [11, с. 9-10]).

⁴ Такий порядок обчислення процесуальних строків узгоджується зі способом, встановленим Європейською конвенцією про обчислення строків [14]. Проте ст. 1.1. с цієї Конвенції містить застереження щодо незастосування її положень до строків, які обчислюються *ретроактивно*; саме останній спосіб обчислення найбільш характерний для виборчих строків.

строку розпочинається з дня, наступного після дня вчинення дії чи настання події); звичайно строк визначається у робочих днях (крім випадків, коли строк визначається іншими часовими одиницями – місяцями і роками). Проте обчислення виборчих строків у багатьох випадках не вписується у цей загально визнаний спосіб.

По-перше, виборчі строки визначаються, як правило, у *календарних днях*⁵, що відрізняється від *днів*, у яких обчислюються процесуальні строки. Календарний день – це по суті астрономічна доба, яка триває 24 години. Це означає також, що при обчисленні виборчих строків не береться до уваги різниця між робочими та вихідними (святковими) днями. Таким чином, встановлений у днях строк у виборчому процесі закінчується (без будь-яких винятків) о 24 годині останнього дня строку.

По-друге, описаний вище спосіб обчислення строків *вперед у часі від певного моменту відліку* (коли першим днем строку є день, наступний за днем прийняття рішення, вчинення дії чи настання події⁶), хоча й застосовується у виборчому законодавстві, не є основним для визначення виборчих строків. Найбільш поширеним є визначення виборчих строків з відліком *від дня голосування* на виборах *назад у часі* (у цьому випадку день голосування вказує на час закінчення, а не початку строку: останнім днем строку є день, що передуює дню голосування). Законодавче встановлення такого способу обчислення виборчих строків важливе: свого часу відсутність чіткого нормативного регулювання порядку такого обчислення призводила до прикрих непо-

розумінь навіть щодо дня початку виборчого процесу (див. [18]).

Описаний вище спосіб обчислення строків природний для виборчого процесу з огляду на те, що більшість виборчих процедур підпорядкована центральному інституту виборів – голосуванню виборців, у якому реалізується народне волевиявлення; однак такий спосіб є специфічним і рідко застосовується при встановленні процесуальних строків для інших видів юридичного процесу. Як виняток, вкажемо на положення чч. 3 та 4 ст. 173 Кодексу адміністративного судочинства України, які встановлюють строк подання позовної заяви про уточнення списку виборців та строк вирішення відповідної справи «не пізніше як за два дні до дня голосування». Спосіб обчислення цього строку, природно, визначається виборчим законодавством, а не положеннями ст. 103 зазначеного Кодексу. Цивільний процесуальний кодекс передбачає можливість існування строку, закінчення якого «пов'язане з подією, яка повинна неминуче настати» (ч. 4 ст. 70). Проте тут існує істотна відмінність: у цивільному процесі такий строк закінчується «наступного дня після настання події»; очевидно, це викликано тим, що реальний день настання такої події вважається наперед невідомим. У виборчому процесі строк, закінчення якого позначене днем голосування, закінчується о 24 годині дня, що *передуює* дню голосування (і, таким чином, не включає день голосування).

Строк початку можливого здійснення виборчої процедури, відрахований назад у часі від дня голосування, нормативно визначається двома способами. По-перше, це може бути пряма вказівка на день початку тако-

⁵ Як виняток, виборче законодавство може визначити окремі строки в робочих (чи банківських) днях для вчинення дій учасниками виборчих правовідносин, які не мають статусу суб'єкта виборчого процесу, у межах їх загальних повноважень; див., наприклад, ч. 6 ст. 48 та ч. 5 ст. 50 Закону «Про вибори народних депутатів України».

⁶ Цікаво відзначити, що у російському виборчому праві першим днем строку, встановленого у такий спосіб, вважається день вчинення дії чи настання події (а не наступний день) [17, с. 51].

го строку: наприклад, висування кандидатів розпочинається за 90 днів до дня голосування (ч. 1 ст. 52 Закону «Про вибори народних депутатів України»). По-друге, можливе зазначення строку, раніше якого здійснення відповідної процедури неможливе; наприклад, окружна виборча комісія приймає виборчі бюлетені не раніше як за 7 днів до дня голосування (ч. 1 ст. 82 зазначеного Закону). В обох випадках перший день встановленого строку виконання процедури визначається таким чином, щоб останній день цього строку припадав на останній день перед днем голосування.

Строк початку здійснення виборчої процедури встановлюється нормами закону далеко не завжди. У такому разі відповідна процедура може здійснюватися у будь-який час після початку виборчого процесу або початок її можливого виконання неявно обумовлюється певною подією. Так, наприклад, закон не встановлює строку початку процедури утворення тимчасових спеціальних виборчих дільниць, а визначає лише строк її закінчення (ч. 3 ст. 21 Закону «Про вибори народних депутатів України»); проте очевидно, що ця процедура не може розпочатися раніше, аніж окружна виборча комісія отримує подання щодо утворення таких дільниць від уповноважених органів (ч. 5 ст. 21 зазначеного Закону). Подібно Закон встановлює лише строк закінчення подання документів до Центральної виборчої комісії для реєстрації кандидатів у депутати (ч. 2 ст. 59 цього ж Закону), оскільки зрозуміло, що його передумовою має бути фактичне закінчення іншої процедури – висування кандидата.

Строк закінчення здійснення певної процедури, відмінний від дня голосування, встановлюється або прямою вказівкою на відповідний момент часу (витрачання коштів з поточних рахунків виборчих фондів припиняється о 18 год. останнього дня перед днем голосування; ч. 9 ст. 48 зазначеного Закону), або стро-

ку, в який її здійснення неможливе або заборонене (подання про реєстрацію офіційного спостерігача вноситься не пізніше як за 5 днів до дня голосування; ч. 7 ст. 78 зазначеного Закону). В останньому випадку строк, у який здійснення процедури неможливе, визначається у той же спосіб, що й строк можливого здійснення певної процедури.

Окремі строки, передбачені виборчим законодавством, встановлюються не у днях, а в годинах і хвиликах. Таке обчислення строків, як правило, пов'язане з процедурами, що здійснюються в день голосування. Так, наприклад, голосування виборців проводиться між 8 та 20 годинами (ч. 1 ст. 85 Закону «Про вибори народних депутатів України»); дільнична виборча комісія розпочинає ранкове підготовче засідання у день голосування не раніше як за 45 хвилин до початку голосування (ч. 3 ст. 84 Закону «Про вибори народних депутатів України»).

Зауважимо, що встановлені законодавчо виборчі строки стосуються часових рамок виконання окремих процедур, а не стадій (етапів) виборчого процесу. Так, наприклад, у межах стадії, яку прийнято називати «висування кандидатів», закон окремо встановлює строки для здійснення трьох окремих процедур – власне висування кандидатів суб'єктами номінації, подання документів для реєстрації та реєстрації кандидатів уповноваженою виборчою комісією. Подібно на стадії «складання списків виборців» встановлено строки окремо для процедур складання попередніх списків виборців, їх передання окружним та дільничним виборчим комісіям, надання для загального ознайомлення, оскарження неправильностей, виготовлення уточнених списків виборців та їх передання виборчим комісіям. Такий шлях регламентування виборчих строків є природним, оскільки визначає часові межі здійснення відповідним суб'єктом кожної окремої юридично значущої дії, визначеної встановле-

ною виборчою процедурою. Тим самим засвідчується умовний характер поділу виборчого процесу на стадії (етапи), який (враховуючи і різні підходи дослідників щодо переліку таких стадій) має скоріше пізнавальне, а не нормативне навантаження.

Строки закінчення виборчого процесу. Виборчий процес не може тривати безмежно, отже, повинен закінчуватися у певний нормативно встановлений момент часу. Проте закінчення виборчого процесу має менше правове значення, а отже, є більш конвенційним, аніж його початок. Звичайно закінчення виборчого процесу пов'язане з досягненням мети виборчого процесу – офіційним встановленням та офіційним опублікуванням результатів виборів.

Зазначимо, що Конституція України вживає термін «офіційне оголошення результатів виборів» (див. ч. 3 ст. 82, ч. 1 ст. 104 Конституції). Чи слід розуміти цей термін як достатність *усного* оголошення результатів виборів, тривалий час викликає дискусію як серед політиків, так і в науковому середовищі. Різне розуміння знайшло відображення і в положеннях різних виборчих законів. Так, ч. 2 ст. 86 Закону «Про вибори Президента України» в редакції Закону від 21.08.2009 р. встановлювала: «Офіційним оголошенням результатів виборів Президента України є оголошення головуючим на засіданні Центральної виборчої комісії результатів виборів Президента України» [19]. Така редакція практично виключала можливість оскарження результатів виборів чи дій Центральної виборчої комісії щодо їх встановлення. Водночас чинна редакція ч. 2 ст. 86 зазначеного Закону визначає: «Офіційним оголошенням результатів виборів Президента України є опублікування результатів виборів Президента України у газетах “Голос України” та “Урядовий кур’єр”...» [13]. Зазначимо, що Закон «Про вибори народних депутатів України» послідовно пов'язує настання правових наслідків

виборів із «офіційним оприлюдненням» їх результатів у зазначених вище офіційних виданнях (див. ст. 100 та 101 Закону [12]).

Практика проведення виборів засвідчує існування певних виборчих процедур, які повинні здійснюватися після офіційного опублікування результатів виборів. У зв'язку з цим виборче законодавство встановлює, що виборчий процес закінчується через п'ятнадцять днів після офіційного оприлюднення (офіційного оголошення) результатів виборів (ч. 7 ст. 11 Закону «Про вибори народних депутатів України», ч. 7 ст. 11 Закону «Про вибори Президента України»). Протягом цього часу не лише припиняється діяльність тимчасових виборчих комісій та проводиться фінансова звітність окружних виборчих комісій, але й аналізуються фінансові звіти розпорядників виборчих фондів суб'єктів виборчого процесу, висновки яких можуть бути оскаржені у порядку, встановленому для розгляду виборчих спорів.

Зазначимо, що російське виборче законодавство пов'язує закінчення виборчого процесу («виборчої кампанії») із фактом подання відповідною виборчою комісією, що організувала вибори, фінансового звіту про витрачання бюджетних коштів, виділених на підготовку та проведення виборів. Однак такий підхід критикується російськими дослідниками, на думку яких, «з моменту опублікування результатів виборів... жодні виборчі дії не виконуються, тоді як мета виборчого процесу... досягнута, а отже, він (процес) завершений» [6, с. 41].

Проте точка зору, яка пов'язує закінчення виборчого процесу із офіційним оприлюдненням результатів виборів, не єдино можлива. Так, польські дослідники пов'язують закінчення процесу виборів із контролем законності і дійсності всього процесу; наявність обов'язкової процедури «верифікації виборів» (тобто «перевірки дійсності виборів та відповідно отриманих представницьких

мандатів через контроль усіх стадій виборчого процесу та правильності встановлення результатів виборів») вважається одним з фундаментальних показників вільних (і, додамо, чесних) виборів [20, с. 12-13]. Дійсно, виборче законодавство може передбачати і нерезультативність виборів; коли виникають підстави для призначення *повторних* виборів, виборчий процес «первинних» виборів закінчується (див., наприклад, ч. 4 ст. 84, ч. 7 ст. 11 Закону «Про вибори Президента України»). Закон «Про вибори народних депутатів України» передбачає проведення повторних виборів депутата в одномандатному окрузі у двох випадках: якщо вибори у цьому окрузі визнані такими, що не відбулися, або якщо особа, обрана у цьому окрузі, не набула після обрання мандата (ч. 1 ст. 104 Закону «Про вибори народних депутатів України»). *De facto* практика парламентських виборів 2012 року створила прецедент ще однієї підстави закінчення виборчого процесу, не передбаченої законом, – «неможливість достовірного встановлення підсумків голосування та результатів виборів» депутата в одномандатному окрузі» (див. постанову Центральної виборчої комісії № 1931 від 05.11.2012 р. [21]).

Строки набуття і припинення статусу суб'єкта виборчого процесу. До темпорального аспекту виборчого процесу відноситься тісно пов'язана із його суб'єктним аспектом проблема *часу набуття і припинення (втрати) виборчо-процесуального статусу* різними суб'єктами виборчого процесу. Ми будемо виходити із уніфікованого нормативного визначення суб'єктів виборчого процесу, встановленого ст. 12 Закону «Про вибори народних депутатів України» чи ст. 12 Закону «Про вибори Президента України» (див. [1]).

Стосовно *виборця* необхідно розрізнити його *загальний статус* як публічно-дієдатного громадянина і *спеціальний (виборчо-процесуальний) статус* виборця як суб'єкта конкретного виборчого процесу. Загальний статус публічно-дієдатного громадянина, котрий у принципі володіє «потенційним» правом голосу, існує постійно незалежно від періоду виборчого процесу; стосовно виборів він має «потенційний» (латентний) характер, однак знаходить свій безпосередній вияв в інших відношеннях⁷.

Спеціальний статус виборця як суб'єкта виборчого процесу поза часовими межами виборчого процесу не існує. Постійний облік виборців України, запроваджений Законом «Про Державний реєстр виборців» [22], підкреслює цю відмінність двох статусів. Відомості про громадянина України включаються до Державного реєстру виборців як про «потенційного» виборця безвідносно до конкретного виборчого процесу. Окремі правовідносини, передбачені цим Законом, мають виборчо-процесуальний характер (як, наприклад, тимчасова зміна місця голосування виборця без зміни його виборчої адреси, передбачена ч. 3 ст. 7 зазначеного Закону), однак можуть реалізовуватися лише під час виборчого процесу загальнонаціональних виборів, коли виборець володіє виборчо-процесуальною правосуб'єктністю.

Спеціальний виборчо-процесуальний статус виборця особливо підкреслюється тим фактом, що у виборчому процесі місцевих виборів далеко не кожен виборець за загальним статусом набуває статусу суб'єкта виборчого процесу (див. [23]). У контексті місцевих виборів має особливий сенс змістовне розрізнення *публічно-дієдатного громадянина* (як виборця «взагалі», за загальним ста-

---

⁷ Саме із ознаками загального статусу виборця (громадянство, повноліття, дієдатність) пов'язані можливості реалізувати низку політичних прав громадянина, таких як право на доступ до державної служби чи право на вільне об'єднання у політичні партії.

тусом) і *виборця* (як особи, яка має право голосу на конкретних місцевих виборах) в якості учасників виборчих правовідносин; громадянин, не маючи права голосу на конкретних місцевих виборах, за окремими винятками, не може набути статусу суб'єкта відповідного виборчого процесу. Під час виборчого процесу загальнонаціональних виборів (проте тільки в його темпоральних межах) усі громадяни, які є виборцями за статусом, набувають спеціальної виборчо-процесуальної правосуб'єктності. Набуття громадянином (виборцем «взагалі») статусу *виборця* – суб'єкта виборчого процесу є одночасним із початком виборчого процесу, тоді як із закінченням виборчого процесу такий статус припиняється.

Статус *кандидата* на виборах є виключно виборчо-процесуальним; тому він існує лише в темпоральних межах виборчого процесу. Моментом набуття статусу кандидата вважається його офіційна реєстрація у цій якості, тобто *момент реалізації його пасивного виборчого права*. Як правило, статус кандидата особа втрачає із закінченням виборчого процесу незалежно від факту свого обрання.

Цікавим наслідком пропорційних виборчих систем, які передбачають заповнення вакансій у депутатському корпусі у разі дострокового припинення повноважень окремого депутата через визнання обраним «наступного за черговістю кандидата у депутати у виборчому списку відповідної партії» (ч. 1 ст. 105 Закону «Про вибори народних депутатів України»), є збереження латентного (прихованого) статусу кандидата *після закінчення виборчого процесу* за особою, яка не обрана за підсумками виборів, однак має можливість бути визнаною обраною через описаний механізм заміщення вакансій. Слід, проте, відзначити, що такий статус «ще не обраного кандидата» не має ознак виборчо-процесуального, оскільки не

передбачає участі у виборчих правовідносинах після закінчення виборчого процесу. Зрештою, набуття повноважень *обраними* депутатами завжди за своїм змістом виходить за межі виборчих правовідносин і відбувається поза межами виборчого процесу.

Водночас можлива втрата особою статусу кандидата до закінчення виборчого процесу. Основний механізм втрати статусу кандидата – скасування його реєстрації з підстав, встановлених законом⁸. У зазначеному випадку існує проблема визначення моменту припинення статусу кандидата. Традиційне уявлення – з моменту прийняття відповідного рішення уповноваженим органом – по суті позбавляє можливості кандидата оскаржити таке рішення у порядку виборчого спору, оскільки при такому тлумаченні на цей момент особа уже вважається такою, що не має статусу суб'єкта виборчого процесу. У зв'язку з цим вважаємо, що моментом втрати статусу суб'єкта виборчого процесу повинно вважатися закінчення встановленого строку оскарження такого рішення або, у разі оскарження – момент прийняття рішення суб'єктом розгляду виборчого спору.

Застосування інституту повторного голосування також має наслідком припинення статусу суб'єкта виборчого процесу до його закінчення для кандидатів, які не допущені до участі у повторному голосуванні. Так, припинення статусу кандидатів на пост Президента України, які не отримали на свою підтримку достатньої кількості голосів, настає з моменту набрання чинності рішенням Центральної виборчої комісії щодо призначення повторного голосування та визначення кандидатів, допущених до повторного голосування.

Як і у випадку кандидатів, набуття статусу суб'єкта виборчого процесу *політичною партією* відбувається не автоматично. Такий статус може мати

⁸ Ми не аналізуємо тут правової природи можливих підстав скасування реєстрації кандидата; щодо цієї проблеми див. [24, с. 335-336].

лише політична партія, яка *висунула кандидатів* для участі у відповідних виборах; саме з моментом висування кандидатів пов'язується набуття партією виборчо-процесуальної правосуб'єктності (п. 3 ч. 1 ст. 12 Закону «Про вибори народних депутатів України»). Припинення статусу суб'єкта виборчого процесу для політичної партії, взагалі кажучи, пов'язане із закінченням виборчого процесу. Проте у випадку, коли усім висунутим партією кандидатам відмовлено у реєстрації або коли реєстрація усіх кандидатів від партії скасована, політична партія втрачає мету своєї діяльності у виборчому процесі (через відсутність зареєстрованих кандидатів, обрання яких вона мала б добиватися), а отже, повинна достроково (до закінчення виборчого процесу) втрачати виборчо-процесуальну правосуб'єктність. Такі положення містилися у деяких попередніх редакціях виборчих законів (див., наприклад, ч. 5 та 9 ст. 63, ч. 2 ст. 64 Закону «Про вибори народних депутатів України» у редакції 2005 р. [25]), проте, на жаль, відсутні у їх чинних редакціях. Це створює певні непорозуміння у правозастосуванні. Так, наприклад, за відсутності такої норми у чинному Законі «Про вибори народних депутатів України» [12] неясно, чи має право партія, яка висувала кандидата в одномандатному окрузі, однак він не був зареєстрований або відмовився від балотування, подавати свої кандидатури до складу виборчих комісій чи бути стороною при розгляді виборчих спорів. Вважаємо, що ці законодавчі прогалини повинні бути усунуті: з моменту, коли у виборах не бере участі жоден кандидат, висуну-

тий партією, остання повинна втрачати статус суб'єкта виборчого процесу.

Набуття статусу *офіційного спостерігача* як суб'єкта виборчого процесу обумовлене рішенням про його реєстрацію уповноваженою виборчою комісією. Припинення статусу офіційного спостерігача, взагалі кажучи, пов'язане з закінченням виборчого процесу, хоча законодавство і передбачає можливість дострокового припинення повноважень офіційного спостерігача за його власним бажанням або з ініціативи суб'єкта його номінації (ч.12 та 13 ст. 78 Закону «Про вибори народних депутатів України»).

Набуття і припинення статусу суб'єкта виборчого процесу виборчою комісією залежить від її природи. Центральна виборча комісія, а також територіальні виборчі комісії місцевих виборів, які є постійними органами, набувають виборчо-процесуального статусу з моменту початку виборчого процесу і припиняють у момент його закінчення. Що стосується тимчасових виборчих комісій – окружних та дільничних, набуття статусу суб'єкта виборчого процесу визначається моментом початку їх повноважень. Закон пов'язує цей момент із настанням певного юридичного факту – складенням присяги не менш як двома третинами складу такої комісії («мінімального складу» – див. ч.1 ст. 31, ч. 1 ст. 32 Закону «Про вибори народних депутатів України»; «складу, визначеного при її утворенні» – див. ч. 2 ст. 25, ч. 2 ст. 26 Закону «Про вибори Президента України») на першому засіданні відповідної комісії⁹. Що стосується припинення статусу суб'єкта

---

⁹ Зауважимо, що хоча окружна виборча комісія має статус юридичної особи, її утворення та набуття правоздатності не пов'язується із її державною реєстрацією як юридичної особи всупереч положенням Цивільного кодексу України, ч. 4 ст. 87 якого стверджує, що «юридична особа вважається створеною з дня її державної реєстрації». Таким чином, окружна виборча комісія виступає типовим прикладом суб'єкта (органу), для якого статус юридичної особи є не визначальним, а субсидіарним (допоміжним). Такий суб'єкт права утворюється відповідно до норм публічного права (у нашому випадку – виборчого права), а цивільно-правового статусу юридичної особи *набуває після утворення* (щодо інших випадків подібного співвідношення публічно-правового і цивільно-правового статусів див. [26, с. 128]).

виборчого процесу, його слід пов'язувати із припиненням повноважень відповідної виборчої комісії. Закон «Про вибори народних депутатів України» встановлює, що повноваження окружних виборчих комісій припиняються одночасно з виборчим процесом¹⁰ (через 15 днів після офіційного оприлюднення результатів виборів; див. ч. 3 ст. 31); за Законом «Про вибори Президента України» – навіть раніше (через 10 днів після офіційного оголошення результатів виборів; див. ч. 3 ст. 26). Відповідно до обох законів, повноваження і діяльність дільничної виборчої комісії (яка не має статусу юридичної особи) припиняються одночасно – через 5 днів після офіційного оприлюднення (оголошення) результатів виборів (ч. 3 та 4 ст. 32 Закону «Про вибори народних депутатів України», ч. 3 та 4 ст. 27 Закону «Про вибори Президента України»).

Темпоральний аспект є важливою характеристикою виборчого процесу. Як і будь-який цілеспрямований процес, що розвивається в часі, виборчий процес характеризується власними часовими межами (моментами початку та закінчення), а також строками здійснення усіх виборчих процедур. Встановлення таких строків необхідне для упорядкування виборчого процесу, забезпечення внутрішньої логіки його розвитку,

узгодженості взаємопов'язаних виборчих процедур. Однак слід мати на увазі, що виборчий процес є не лінійно упорядкованим (коли усі процедури упорядковані у чітку послідовність, за якої закінчення одної процедури передбачає початок наступної). Багатоплановість виборчого процесу у темпоральному аспекті проявляється у тому сенсі, що він умовно ділиться на певні групи виборчих процедур (*стадії* чи *етапи* процесу), у межах яких процедури «вишиковуються» у єдину часову послідовність; проте початок і закінчення таких стадій далеко не завжди пов'язані між собою, і деякі стадії здійснюються паралельно в часі.

Специфіка темпорального аспекту виборчого процесу виявляється також у способі обчислення виборчих (процедурних) строків, який істотно відрізняється від традиційного обчислення процесуальних строків, встановленого процесуальним законодавством України.

Таким чином, *темпоральний аспект виборчого процесу* характеризується його загальними часовими рамками (початком і закінченням), часовими строками здійснення виборчих процедур, а також часовими строками існування суб'єктів виборчого процесу.

Список використаних джерел

1. Ключковський Ю. Виборчий процес: правова природа і суб'єктний аспект / Ю. Ключковський // Право України. – 2014. – № 7. – С. 157-166.
2. Ключковський Ю. Виборчий процес: процедурний аспект / Ю. Ключковський // Публічне право. – 2014 – № 3 – С. 5 – 14.
3. Ставнійчук М. Строки у виборчому процесі: правові проблеми визначення по-

¹⁰ Зауважимо, що припинення існування окружної виборчої комісії пов'язується із припиненням її юридичної особи, що відбувається за окремо встановленою процедурою поза межами виборчого процесу (див. ст. 38 Закону «Про вибори народних депутатів України»). Однак очевидно, що після припинення повноважень виборчої комісії вона вже не може вступати у виборчо-процесуальні правовідносини.

няття, класифікації та обрахунків / М. Ставнійчук // Право України. – 2003. – № 10. – С. 21-28.

4. Князев С. Д. Избирательный процесс: понятие, особенности и структура / С. Д. Князев // Известия вузов. Правоведение. – 1999. – № 3(226). – С. 42-54.

5. *Проблемы* современной конституционалистики: Учеб. пособие / М. Ф. Орзих, А. Р. Крусян, Н. В. Мишина и др.; под ред. М. Ф. Орзиха. – К.: Юринком Интер, 2012. – 368 с.

6. Дамаскин О. В. Избирательный процесс и электорально-правовая культура: Учебно-практ. Пособие / Дамаскин О. В., Корчиги Е. В., Сеченова Р. Р. – М.: Норма, 2005. – 272 с.

7. Смокович М. Виборчі спори: строки звернення до суду та строки розгляду спорів адміністративними судами / М. Смокович // Вибори та демократія. – 2012. – № 1(31). – С. 35-42.

8. Кодекс адміністративного судочинства України: № 2747-IV від 06.07.2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-36, № 37. – Ст. 446.

9. Про внесення змін до Закону України «Про рекламу»: Закон України № 1121-IV від 11.07.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 8. – Ст. 62.

10. Перепелюк В. Г. Конституційні процедури. Державно-процесуальне право: Навч. посібник / В. Г. Перепелюк. – Чернівці: Рута, 2004. – 350 с.

11. *Бюлетень* моніторингу законодавства України / За заг. ред. В. О. Зайчука. – Вип. 2. – К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2010. – 277 с.

12. Про вибори народних депутатів України: Закон України № 4061-VI від 17.11.2011 р. (в редакції від 17.04.2014 р.) [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>.

13. Про вибори Президента України: Закон України № 474-XIV від 05.03.1999 р. (в редакції від 20.05.2014 р.) [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/474-14>.

14. *Європейська конвенція* про обчислення строків (Базель, 1972 р.) // Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права; пер. з англ. / За ред. Ю. Ключковського. – Вид. 2-е, випр. і доповн. – К.: Логос, 2009. – С. 453-456.

15. *Цивільний процесуальний кодекс* України: № 1618-IV від 18.03.2004 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, 42. – Ст. 492.

16. *Кримінальний процесуальний кодекс* України: № 4651-VI від 13.04.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10. – Ст. 88.

17. Колюшин Е. И. Выборы и избирательное право в зеркале судебных решений / Е. И. Колюшин. – М.: Норма: Инфра-М, 2010. – 384 с.

18. Барабаш О. Коли починається виборча кампанія, або як правильно рахувати строки у виборчому процесі / Барабаш О., Воробйов О. // Дзеркало тижня. – 2001. – № 45(369). – 17-23 листопада.

19. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України: Закон України № 1616-VI від 21.08.2009 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 50. – Ст. 754.

20. Buczkowski Ł. Stwierdzenie ważności wyborów parlamentarnych I prezydenckich w polskim prawie konstytucyjnym / Ł. Buczkowski. – Przemyśl – Rzeszyw: Wyższa Szkoła Prawa i Administracji, 2010. – 440 s.

21. Про неможливість достовірного встановлення підсумків голосування та результатів виборів народних депутатів України 28 жовтня 2012 року в одномандатних виборчих округах № 94, 132, 194, 197 та 223 : Постанова Центральної виборчої комісії № 1931 від 5 листопада 2012 року [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Центральної виборчої комісії. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/acts/ShowCard?id=33403&what=0>.

22. Про Державний реєстр виборців: Закон України № 698-V від 22.02.2007 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 20. – Ст.282.

23. *Ключковський Ю.* Принцип загального виборчого права в контексті місцевих виборів і Активне виборче право / Ю. Ключковський // *Вибори та демократія.* – 2010. – № 4(26). – С. 11-22.

24. *Науково-практичний коментар Закону України «Про вибори народних депутатів України»* / Н. В. Богашева, О. В. Задорожній, Ю. Б. Ключковський та ін.; за ред. Ю. Б. Ключковського. – К.: Парламентське вид-во, 2006. – 680 с.

25. *Про внесення змін до Закону України «Про вибори народних депутатів України»:* Закон України № 2777-IV від 07.07.2005 р. // *Відомості Верховної Ради України.* – 2005. – № 38-39. – Ст. 449.

26. *Богашева Н. В.* Відносини держави і політичних партій в Україні: конституційно-правові аспекти / Н. В. Богашева. – К.: Логос, 2012. – 446 с.

Ключковський Ю. Б. Виборчий процес: темпоральний аспект

Стаття присвячена дослідженню темпорального аспекту виборчого процесу. Досліджено особливості обчислення процедурних строків у виборчому процесі порівняно із загальним способом обчислення процесуальних строків. Розглянуто питання строків закінчення виборчого процесу, а також строків набуття і припинення виборчо-процесуального статусу різними суб'єктами виборчого процесу – виборцями, кандидатами, політичними партіями, виборчими комісіями, офіційними спостерігачами.

Ключові слова: виборчий процес, темпоральний аспект юридичного процесу, процедурні строки, призначення виборів, закінчення виборчого процесу, суб'єкти виборчого процесу.

Ключковський Ю. Б. Избирательный процесс: темпоральный аспект

Статья посвящена исследованию темпорального аспекта избирательного процесса. Исследованы особенности исчисления процедурных сроков в избирательном процессе по сравнению с общим способом исчисления процессуальных сроков. Рассмотрен вопрос сроков окончания избирательного процесса, а также сроков приобретения и прекращения избирательно-процесуального статуса различными субъектами избирательного процесса – избирателями, кандидатами, политическими партиями, избирательными комиссиями, официальными наблюдателями.

Ключевые слова: избирательный процесс, темпоральный аспект юридического процесса, процедурные сроки, назначение выборов, окончание избирательного процесса, субъекты избирательного процесса.

Kliuchkovskiy Yu. Electoral process: temporal aspect

The article study the temporal aspect of the electoral process. The features of the calculus of procedural deadline sin the electoral process as compared with the general method of calculation of procedural terms. The question of timing of completion of the electoral process, as wellas the timing of the acquisition and term in at i on selectively procedural status of the differentactors of the electoral process - voters, candidates, political parties, electoral commissions, official observers.

Key words: electoral process, the temporal aspect of the legal process, procedural terms, the purpose of the election, the end of the electoral process, the subject sof the electoral process.